

تفسیر تطبیقی نسبت الجِنَّة با خدا در آیه ۱۵۸ سوره صافات

احد داوری چلقائی ^{1b}

استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم قرآنی مراغه، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران.

رایانامه: davari@quran.ac.ir

چکیده

مفسران دو معنا از الجِنَّة در آیه ۱۵۸ سوره صافات ارائه کرده‌اند. بیشتر مفسران مراد از این واژه را فرشتگان دانسته‌اند و تناسب معنای لغوی واژه «الجِنَّة» با پوشیده بودن ملائکه از حواس ظاهری را دلیل این تفسیر اعلام کرده‌اند. طبق این دیدگاه، بین خدا و فرشتگان نسبت پدری و دختری برقرار است. گروه دوم مفسران ظاهر لفظ «الجِنَّة» را در نظر گرفته و مراد از آن را جن شناسانده‌اند و گفته‌اند برخی از مشرکان نسبت همسری بین خدا و جن قائل بوده‌اند. مطالعه حاضر، با ارزیابی دلایل دو گروه از مفسران، قصد دارد علاوه بر واکاوی معنای «الجِنَّة»، نوع نسب مذکور در آیه را تبیین کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد دلایل گروه نخست (بیشینه مفسران) ضعیف است و سیاق آیات نظر گروه دوم را تأیید می‌کند. افزون بر سیاق، آیات دیگر قرآن نیز به گمان مشرکان در همسری جن و خدا اشاره کرده‌اند. وجود روایاتی از تابعین، شأن نزول آیه و فرهنگ عرب‌های پیش از اسلام شواهد دیگری هستند که معنای منتخب را تأیید می‌کند. بنابراین آیه مورد بحث ساحت خدا را از هر گونه نسبت، به‌ویژه نسبت همسری با جن، تنزیه کرده است.

کلیدواژگان: جن در قرآن، صافات: ۱۵۸، نسب در قرآن، دختران خدا، فرشتگان

مقاله پژوهشی

مقدمه

خداوند در سوره مکی صفات، برای اثبات یگانگی خود، برخی باورهای مشرکان را یاد، و بر نادرستی آنها دلایلی اقامه کرده است. از آن میان، به اعتقاد آنها در پیوند میان خدا و الْجِنَّة اشاره کرده و ساحت خدا را از چنین توصیفی منزّه دانسته است: «وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ * سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ * إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ» (صفافات: ۱۵۸-۱۶۰؛ ترجمه: و میان خدا و جن‌ها پیوندی انگاشتند و حال آنکه جنیان نیک دانسته‌اند که [برای حساب پس دادن] خودشان احضار خواهند شد. خدا منزّه است از آنچه در وصف می‌آورند به استثنای بندگان پاک‌دل خدا). مفسران نسبت الْجِنَّة با خدا در آیه پیش‌گفته را متفاوت ذکر کرده‌اند. برخی از آنها، که نظر خود را به پیشینه مفسران نسبت می‌دهند، مراد از الْجِنَّة را ملائکه می‌دانند و معتقدند مشرکان آنها را دختر خدا می‌پنداشتند. گروه دوم به ظاهر الفاظ آیه توجه کرده‌اند و آن را به پیوند نَسَبی خدا و جن از نگاه مشرکان مرتبط دانسته‌اند.

در واکاوی آثار مرتبط با موضوع، به‌ویژه منابعی که به بررسی جن یا ملائکه پرداخته‌اند، به‌رغم گستردگی مباحث و تنوع آنها، منبع مشخصی به‌جز تفاسیر قرآن یافت نشد که به ذکر معنای «الجنة» در آیه مورد بحث بپردازد و نوع نسبت را مشخص کند. هدف پژوهش حاضر بررسی تطبیقی دیدگاه مفسران درباره تفسیر آیه مورد بحث، رفع تناقض آرای بین مفسران و تبیین مراد جدی خداوند است که با کمک منابع کتابخانه‌ای و تحلیل آیات قرآن، همچنین توجه به سیاق، فرهنگ زمان نزول قرآن و معنای لغوی واژه‌ها انجام شده است و قصد دارد به این سؤالات پاسخ دهد که مراد از «الجنة» در آیه مورد بحث چیست؟ نظرات مفسران در تعیین معنای این واژه چه مقومات و ضعف‌هایی دارند؟ و مشرکان به چه پیوندی بین خدا و الْجِنَّة معتقد بودند؟

دلایل گروه نخست

اکثر مفسران، به دلیل تناسب معنای لغوی «جن» با پوشیده بودن ملائکه از چشم مردم، مراد از «الجنة» را در آیات مورد بحث فرشتگان دانسته‌اند و معتقدند که به باور برخی مشرکان، فرشتگان دختران خدا هستند. آیات ۱۴۹-۱۵۷ همین سوره نیز به همین باور عرب‌های قبل از اسلام اشاره می‌کند. روایات تعدادی از تابعین در مدرسه تفسیری مکه — همچون سعید بن جبیر، مجاهد و عکرمه — و سپس در مدرسه تفسیری عراق، مانند قتاده و سدی، این معنا را در

بین عموم مفسران ترویج داد، به گونه‌ای که این دیدگاه با قبول بیشتر مفسران بعدی مواجه شد. از نظر این گروه از مفسران، نسبت مذکور در آیه بین خدا و «الجنة» نسبت پدری و دختری است.

دلایل گروه دوم

قرآن در جاهای بسیاری از فرشتگان با لفظ «ملائکة» و از جن نیز با لفظ «جن» یاد کرده است و اطلاق جن بر ملائکة در قرآن رایج نیست؛ لذا عدول از لفظ وضع شده برای جن مخالف حکیمانه بودن قرآن است. تفاوت‌های اساسی بین جن و ملک در ماده خلقت، عصمت، تناسل و ... نیز تفسیر «الجنة» به فرشتگان را مردود می‌شمارد. در آیات دیگر نیز خداوند از انتساب همسر تنزیه شده است، از جمله از قول جنیان آمده است: «وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا» (جن: ۳؛ ترجمه: و اینکه او پروردگار والای ما همسر و فرزندی اختیار نکرده است). این سخن جنیان در انکار همسری خداوند می‌تواند بر این باور اشاره کند که برخی معتقد بودند بین خدا و جن رابطه همسری برقرار است. علاوه بر آیات قرآن، روایاتی نیز از برخی تابعین آمده است که نشان می‌دهد مراد از «الجنة» همان جن است؛ از جمله در روایاتی از عطیه، مجاهد، کلبی و قتاده آمده است که مشرکان می‌گفتند خداوند با برخی زنان ارجمند جن ازدواج کرده و داماد آنها شده است و از این ازدواج ملائکة، به عنوان دختران خدا، متولد شده‌اند. این روایات مؤید به سیاق آیات و فرهنگ عرب‌های قبل از اسلام هستند. سیاق آیات نشان می‌دهد که نزاهت خداوند از نسبت با جن در نکوهش باورهای برخی قبایل عرب نازل شده است که بت‌هایی را به شکل دختر ساخته و آن را به نام دختران خدا می‌پرستیدند. همچنین برخی عرب‌ها جن را عبادت می‌کردند. به نظر این گروه از مفسران، نوع نسبت مذکور در آیه مورد بحث نسبت همسری خدا با جن است.

نتیجه‌گیری

دلایل گروه نخست مفسران از اتقان کافی برخوردار نیست، زیرا تشابه معنای لغوی با پوشیده بودن فرشتگان از حواس ظاهری نمی‌تواند دلیل بر این باشد که مراد از الجنة در آیه ۱۵۸ سوره صافات فرشتگان است، بلکه نیازمند کاربرد آن در اشعار و تعابیر عرب قبل از اسلام، روایات نبوی و تعابیر صحابه است که در منابع لغوی و تفسیری چنین کاربردی دیده نمی‌شود.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد سیاق آیات نظر گروه دوم را تأیید می‌کند. افزون بر سیاق، آیات دیگر قرآن نیز به گمان مشرکان در همسری جن و خدا اشاره کرده‌اند. وجود روایاتی از تابعین، شأن نزول آیه و فرهنگ عرب‌های پیش از اسلام شواهد دیگری هستند که معنای منتخب را تأیید می‌کند. بنابراین آیه مورد بحث ساحت خدا را از هر گونه نسبت، به‌ویژه نسبت همسری با جن، تنزیه کرده است.

منابع

- ابن‌عاشور، محمد بن طاهر. (۱۴۲۰ ق). تفسیر التحرير و التنوير المعروف بتفسير ابن‌عاشور. مؤسسة التاريخ العربی.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۰۷ ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل. دار الكتاب العربی.
- طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۹۰ ق). المیزان فی تفسیر القرآن. مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۴۱۲ ق). جامع البیان فی تفسیر القرآن. دار المعرفة.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ ق). التفسیر الکبیر. دار إحياء التراث العربی.
- قمی، علی بن ابراهیم. (۱۳۶۳). تفسیر القمی. دار الكتاب.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. دار الکتب الإسلامیة.
- مقاتل بن سلیمان. (۱۴۲۳ ق). تفسیر مقاتل بن سلیمان. دار إحياء التراث العربی.
- یحیی بن سلام. (۱۴۲۵ ق). تفسیر یحیی بن سلام التیمی البصری القیروانی. دار الکتب العلمیة.